

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE TEK PARTİLİ DÖNEMDEN
ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞTE CHP'NİN YÖNETİM
ANLAYIŞINDAKİ GELİŞMELER (1938-1950)**

*“The Improvements in CHP Administration During the Transition
from Single Party Period to Multi Party Period in Turkish Republic”*

*Yüksel KAŞTAN**

ÖZET

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar tek siyasi parti olan CHP ve onun hükümetleri işbaşında olmuştur. Bu nedenle bu süreç “Tek Parti Dönemi” olarak nitelendirilmektedir. Atatürk’ün ölümünden sonra CHP içerisinde önemli değişikliklere gidilmiştir. Fakat bu değişiklikler bir süre sonra parti içerisinde rahatsızlıklara neden olmuştur. Gerek Tek Parti Dönemi’nin beraberinde getirdiği sıkıntılar, gerek ülkenin durumu ve gerekse II. Dünya Savaşı’nın Türkiye’nin iç ve dış siyasetine etkisi ülkede farklı siyasal partilerin oluşumuna neden olmuştur. Özellikle 1946 genel seçimleri sonrasında DP’nin TBMM’ne girmesi ile DP’nin oy yüzdesi CHP’ni rahatsız etmiştir. Bu durum CHP’nin kendi öz eleştirisini yaparak parti tüzüğünde ve yönetim anlayışında önemli değişiklikler yapmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, Atatürk’ün 1938 yılında ebediyete intikali sonrası CHP içerisindeki gelişmeler, II. Dünya Savaşı sonrası Tek Partili Dönem’den Çok Partili Dönem’e geçiş ve bu süreç içerisinde CHP’nin yönetim anlayışındaki gelişmeler ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tek parti, çok parti, dönem, CHP, yönetim, değişme.

ABSTRACT

From the beginning of the Republic to 1946, Chp which was the country. There before, this period is called as “Single Party Period” . After the dead of Atatürk, important changes were made in Chp but these changes caused troubles after a while. Troubles of Single Party Period, situation of

* Yrd.Doç.Dr., Z.K.Ü. Karabük T.E.F., (kastanyuksel@hotmail.com).

the country and the effect of II. World War on the interior and exterior politics of turkey caused formation of different political parties. Especially, after the 1946 general election, the entrance of DP into TBMM and its vote percent bothered CHP. Upon that CHP made a self criticism and important changes in party regulations and administration.

In this study, after dead of Atatürk in 1938, the improvements in CHP, transition from single party period to multi party period after World War II and developments in CHP administration during this period were investigated in details.

Key words: Single party, multi party, period, CHP, administration, transition.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet sonrası gelişmeleri yakından izlemiştir. O bu dönemde kurulan siyasi partileri ve bu partilerin ülkeyi halktan aldığı güç ile yönetmeye çalıştıklarını görmüştür. Atatürk Osmanlı Devleti'ndeki partileşme tecrübelerine dayanarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan evvel ikinci dönem TBMM seçimleriyle birlikte ülkede partileşme süreci başlatmış ve ilk olarak 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası kurulmuştur. Halk Fırkası örnek teşkil ettiğinden kısa bir süre sonra Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kurulmasına karşın Şeyh Sait isyanı nedeniyle mahkeme kararıyla kapatılmıştır. Atatürk bir süre sonra demokrasinin gereği olarak çok partili döneme geçebilmek amacıyla kendi girişimleri ve gayretleriyle 1930 yılında Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurtmuştur. Ne var ki ülke içerisindeki iç gelişmeler nedeniyle bu fırka aynı yıl kendini fesh etmiştir. Çok partili döneme bu iki girişimle geçilememiş ve uzun süre ülke tek partili hükümetlerce yönetilmiştir. Atatürk Dönemi Tek Partili bir yönetimle geçmesine karşın demokratikleşme açısından hem çok partili dönemden, hem de bir çok Batılı ülkeden daha fazla yenileşme gerçekleştirmiştir.

A. Atatürk Sonrası Gelişmeler

Mustafa Kemal ile İsmet İnönü'nün arası Mustafa Kemal'in ölümünden bir süre önce İnönü'nün aşırı devletçi politikası sonucunda halk ile devletin birbirinden uzaklaşması nedeniyle açılmış ve İnönü 20 Eylül 1937 tarihinde Başbakanlıktan ayrılmıştır. İnönü'nün yerine daha liberal

olan Celal Bayar yeni hükümeti kurmuştur. Celal Bayar'la birlikte 1937 yılında Deniz Bank yasası kabul edilerek Türkiye İş Bankası'nın deneyimli idarecileri burada görevlendirilmişlerdir. Böylece açık olarak devletçi ve liberal politikanın mücadelesi başlamıştır (Lewis,1988: 293-295;Shaw,1982a:468;Koçak, 1997a: 117-120).

Mustafa Kemal'in ölümü sonrası Cumhurbaşkanı adaylığı için Mustafa Kemal taraftarları Atatürk'ün vasiyeti diyerek Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak, Fevzi Çakmak'ı öne sürmüşlerken, genel çoğunluk İnönü'yü aday göstermiştir. İnönü'nün daha önceki siyasi rakibi Bayar, Atatürk'ün son zamanlarında Atatürk ile İnönü arasındaki irtibatı sağlaması, ordunun Fevzi Paşa'nın Cumhurbaşkanlığını düşünmemesi sonrası İnönü'yü istemesi ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlığını devam ettirebilmesi gibi nedenlerle İnönü'yü desteklemiştir. Bu desteğin semeresi olarak İnönü Cumhurbaşkanı olunca da hükümeti kurma görevini Bayar'a vermiştir. Artık CHP'de Atatürk taraftarları ile İnönü taraftarları şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. İnönü daha da ileri giderek 26 Aralık 1939'da CHP olağanüstü kongresinde "*Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef*" olmuştur. İnönü bu dönemde Türk parasının üzerine Atatürk yerine kendi resmini bastırarak bir de "*İnönü Ansiklopedisi*" yayınlamıştır. 26 Mart 1939 seçimlerinde Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Rıza Soyak, Fuat Bulca, Neşet Ömer İrdelp, Şükrü Kaya, Muhittin Baha Pars, Şakir Kesebir, Recep Zühtü Soyak ve Kılıç Ali gibi kişiler CHP'den milletvekili adayı gösterilmeyerek meclise girememişlerdir. Buna mukabil İnönü Mustafa Kemal'e muhalefet eden tüm eski milletvekilleriyle yakınlaşmıştır. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın İstanbul, Kazım Karabekir Çankırı, Fethi Okyar Bolu milletvekili, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele de CHP üyesi olmuştur. İnönü ile Mustafa Kemal muhaliflerinin bu yakınlaşması CHP içindeki devletçi ve liberal ekonomi çekişmesi nedeniyle kısa sürmüştür. Bu yakınlaşma Celal Bayar'ın 25 Ocak 1939 tarihinde seçimlerin yenilenmesi nedeniyle Başbakanlıktan istifa etmesi ile son bulmuştur. Bunun sonucunda İnönü bir daha Bayar'a hükümet kurma görevi vermemiştir (Koçak, 1997a: 124-126; Ahmed, 1994: 55-75; Shaw, 1982a: 468; Lewis,1988: 295; Uran, 1959: 337-348; Koçak, 1986a: 40-52,66; TBMM Zabıt Ceridesi, 1939a: 2,69; Ayın Tarihi, 1939: 26-37; Cumhuriyet,1939;CHP, 1939: 30-35; İnönü, 2000: 254; İnönü,1987:298-299; Düstur1:926; Düstur2:870).

B.CHP Tüzüğü'ndeki Değişmeler

CHP'nin 5.Büyük Kurultayı'nda 29 Mayıs 1939 günü İnönü'nün isteği ile Mecliste başka bir parti kurulması yerine, Mecliste CHP içerisinde “*Müstakil Grup*” kurma kararı alınır. Buna göre 21 Milletvekilinden oluşacak bu grubun başkanı İnönü olacaktır. Bu grup mecliste bağımsız kimlik taşıyacak, fakat CHP'nin grubunda görüş bildirme ve oy kullanma hakkına sahip olmayacaktır. TBMM'de Müstakil Grup kurulur, ama pek fayda ve işlevi olmaz (Koçak, 1997a: 127; Anday, 1962; Koçak, 1986a: 72-82; Turan, 2000: 283; TBMM Zabıt Ceridesi,1939b: 2-6; Ayın Tarihi,1939: 21-37; CHP,1946: 463-471).

1936 Yılında CHP kurultayında alınan bir kararla CHP Genel Sekreteri aynı zamanda İç İşleri Bakanı olacaktır. Böyle bir ortamda nasıl ikinci bir parti kurulabilir veya kurulsa dahi taşrada faaliyet gösterebilecekti. Bu yapı 1939 yılında seçimlerden bir süre önce değişti. Buna göre merkezde İç İşleri Bakanlığı ile CHP Genel Sekreterliği görevleri ile taşrada valilerin “*CHP İl Başkanı*” olma özellikleri birbirlerinden ayrıldı. İş Bankası yöneticileri liberal yapıyı destekledikleri gerekçesiyle değişti ve Genel Müdür istifa etti (Tunaya, 1952: 642-643; Koçak, 1997a: 124,126-128;Karpaz,1996:128; Akandere,1988:89-103; TBMM Zabıt Ceridesi,1939b: 2-6; Binark,2004: 781,907; CHP,1937:9-15).

İsmet İnönü CHP'nin 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan olağanüstü kurultayındaki “*Büyük Kurultay...benim 'Değişmez Genel Başkan' vasfım üzerinde de bir karar almaya davet olunacaktır. Teklif benimdir ve şudur: Her büyük seçimden önce, Büyük Kurultay, partimizi seçime götürecek olan başkanı tayin edecektir. Arkadaşlarımın bana muhabbetlerini bilirim. Ancak, bir büyük partinin çalışmasında birinci derecede etkili olan adamın yine parti tarafından değiştirilmek imkanının esas kaide olarak gelecek için iyi bir güvence görüyorum*” ifadesiyle artık ‘*Milli Şef*’ sıfatından vazgeçileceğini belirtmiştir. Kurultayda İsmet İnönü'nün bu konuşmasının ardından 25 kişilik Tüzük Komisyonunca ‘*Değişmez Genel Başkan*’ ibaresi ‘*Genel Başkan*’ olarak değiştirilmiş ve Genel Başkan'ın dört yıl süre ile parti milletvekilleri arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu kurultayda CHP içindeki ‘*Müstakil Grup*’ sistemi kaldırılmış, parti örgütü yerleştirilmiş ve parti örgütünün atanmak yerine seçimle göreve gelmesi sağlanmıştır. Bu olağanüstü kurultayda demokratikleşme yolunda atılan adımlardan biri de “*Seçim Kanunu Tasarısı*” olmuş ve CHP bu kanunu 5.06.1946 günü Meclisten geçirmiştir. Bütün bunların yanında CHP daha

sonraki süreçte tek dereceli seçim için parti programı değiştirerek cemiyetlerin ve partilerin sınıf esasına göre kurulmasını yasaklayan yasayı kaldırma kararı almıştır (Timur, 1991:66; Koçak,1997a: 134,142; Turan,2000: 292-294; Uyar,1999: 88; Binark,2004:739; TBMM Zabıt Ceridesi,1946:37-50).

CHP'nin 13-17 Kasım 1947 yılında yapılan yedinci olağan kongresinde “*Genel Başkan*” seçimiyle belirlenmiş, parti genel başkanının Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde, yerine Genel Başkan Vekili'nin geçmesi tüzükteki 2,3 ve 5. maddelerin değişikliğiyle kabul edilmiştir. Önceden Cumhurbaşkanlığı makamı ile CHP Genel Başkanlık görevi bir kişide bağdaşabilirken yeni maddelerde Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığı görevleri aynı kişide bağdaşamayacağı kararı alınmıştır. Ayrıca 20,21 ve 23 maddelerde yapılan değişikliklerle tüm parti örgütlerinin atama ile değil, seçimle işbaşına gelmesi ve milletvekillerinin % 70'inin mahalli örgütlerce belirlenmesine karar verilmiştir. CHP'nin malı sayılan ve özünde devlete ait olan “*Halkevleri*” şahsiyet olarak partiden ayrılmıştır. CHP'nin yönetim anlayışında devlet ile parti birbirinden ayrılmadığı için “*Halkevleri*” kuruluşundan itibaren partinin kendi malı gibi kullanılmış, kongre ile kurultayları buralarda yapılmış ve buraları partinin doğal malı sayılmıştır. Halbuki bütün halkevleri gerçekte vatandaşların vergileri ile devletin malı olarak yapılmıştı. CHP'nin bu yedinci kurultayı ile beraber katı bir devletçilik politikasını savunan Recep Peker ile İsmet İnönü arasında bir çekişme başlamıştır. Artık CHP içerisinde bir taraftan kutuplaşmalar olurken, diğer taraftan CHP hükümeti DP'nin iktidara gelmek için halka vaat ettiklerinin bir kısmını gerçekleştirmeye çalışmıştır (Koçak, 1997a: 149; Aydemir, 1968a: 483; Koçak, 1986b: 301-309; CHP,1948; İnönü, 1987:310-320).

CHP'nin 1950 yılındaki sekizinci kurultayında seçim hezimetinin nedenleri ve partideki yenileşme hareketleri başlamıştır. Böylece ilk defa genel sekreterliğe delege çokluğu ile Kasım Gülek seçilmiştir. CHP'nin tek parti döneminde içerisinde barındırdığı farklı fraksiyonlar DP'nin başa geçmesiyle artık yavaş yavaş hem CHP içinde hem de CHP dışında kendini göstermeye başlamıştır (Toker, 1990a: 21).

C.CHP İçindeki Gelişmeler

07.06.1945'te Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes CHP Meclis grup başkanlığına bir "Takrir" vermişlerdir. Bu takrir "1.Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis, murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması, 2.Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun gerektiği genişlikle kullanabilme imkanlarının sağlanması, 3.Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden baştan tanzimi..." gibi maddelerden oluşmuş ve "Dörtlü Takrir" olarak isimlendirilmiştir. Bu takrirden artık çok partili bir siyasal yaşama geçilmesi açıktan açığa söylenmese de ima edilmiştir. Dörtlü takrir 12.06.1945'te CHP meclis grubunca reddedilerek bu üç milletvekili (Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan) 21 Eylül'de CHP'den ihraç edilmiştir. Daha sonra buna tepki olarak Celal Bayar da 01.12.1945 tarihinde CHP'den istifa etmiştir. Bu sırada "Milli Kalkınma Partisi" kurulsa da İnönü Mecliste muhalefet partisinin de CHP'den çıkmasını istemiştir. İnönü 1 Kasım'da Meclisin açış konuşmasında açıkça bir muhalefet partisinin kurulması gerektiğinden söz etmiştir (Goloğlu, 1982:41-56; Yeşil, 1988; Ağaoğlu, 1972: 85; Koçak, 1986b: 137-141; Aydemir,1968a: 439-442; TBMM Zabıt Cerideleri, 7.Dönem, Cilt 20:s.7; Uran,1959: 345,432; Toker, 1966: 156; Sencer, 1971: 196-199; Ağaoğlu, 1967:.85; Aydemir, 1969: 183; Burçak, 1979: 241-244; Bayar, 34; Düstur3:1169; Düstur1:1250-1254).

CHP içerisinde oluşan bu dörtlü takririn sahipleri parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için partide yeni düzenlemelerin yapılmasını istemişlerdir. Bu milletvekilleri kendi kimliklerini oluşturmak istemekle birlikte açıkça yeni bir partiden veya çok partili siyasal yaşamdan söz edememişlerdir. Gazeteci Abdi İpekçi'nin "Aslında yeni bir parti kurma düşünceniz yok muydu, o zaman?" sorusuna Celal Bayar: "O vakit yoktu..." şeklinde cevaplamıştır. Bayar'ın bu cevabı açıkça parti içinde mücadelenin yapılacağını göstermiştir (Giritlioğlu, 1965: 169-171; Goloğlu,1982: 34; Ortaylı, 1983; Bekata, 1960: 9-10).

DP'nin liberal politikasına karşı Recep Peker Hükümeti'nin aşırı devletçi politikaları halkı CHP'den uzaklaştırmaya başlamıştır. İsmet İnönü'nün liberalleşme siyaseti nedeniyle Recep Peker'i sert şekilde eleştiren "12 Temmuz Beyannamesi" sonrasında İnönü ile Recep Peker'in arası açılmıştır. Bu nedenle Peker 26 Ağustos 1947'de CHP grubunda

yaptığı güven oylamasında 35'ler diye adlandırılan bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bunun sonucunda Peker 9 Eylülde Hükümetten, daha sonra da CHP Genel Kurul Üyeliği'nden istifa etmiştir. Recep Peker'den sonra İnönü'ye tepki olarak Falih Rıfkı Atay da Ulus Gazetesi Başyazarlığı'ndan ayrılmıştır. Ulus Gazetesi'nde yeni Başyazar 35'lerden Nihat Erim olurken Hükümeti de Hasan Saka kurmuştur. Böylece CHP yönetimi DP'den oldukça etkilenerek Peker'in devletçiliğine karşı Saka'nın liberal politikasını tercih etmiştir (Koçak, 1986b: 148).

İkinci Saka Hükümeti de 14 Ocak 1949'da istifa etmiş ve yerine 16 Ocak 1949 tarihinde Şemsettin Günaltay Hükümeti kurmuştur. Günaltay Hükümeti yukarıda bahsedilen ve değiştirilmek istenen Seçim Kanunu'nu 16 Şubat 1950 tarihinde istenildiği gibi çıkartarak seçime gidilmesini sağlamıştır. 31 Ocak 1949 tarihinde CHP Grubu ilk defa açık oturum yapmıştır. CHP yönetimin öngörüsüne göre yeni seçim kanunu sayesinde CHP'nin DP'den az da olsa önde olacağı düşünülmüştür. CHP yöneticileri CHP'nin seçimde oyların çoğunu alacağı için yine Cumhurbaşkanlığı ve Hükümet kendisinde kalacağını hesaplamışlardır. Seçim propagandalarında CHP "*...Türkiye'de demokrasinin öncüsü, kurucusu biziz ve bu bir kurtuluş hareketidir, sizi kurtaracağız...*" ifadelerini, DP'de Adnan Menderes ise yeni Seçim Kanunu'nu öne çıkartarak "*...Demokrasinin Sakarya zaferi bu Seçim Kanunudur... artık sandıktan DP zaferle çıkacaktır...*" ifadelerini kullanmıştır (Uran, 1959: 549-550; Aydemir, 1969:483-485; Düstur1:1243; Düstur4:716-720).

Seçimler 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır. 1950 seçimine CHP ile DP tüm yurttan, MP 22 ilde, MKP ise sadece İstanbul'da katılmıştır. Seçimlere katılma oranı % 89.3 olmuş ve yaklaşık 8.905.743 seçmen sandıkta oy kullanmıştır. Seçim CHP'nin planları doğrultusunda ve CHP Hükümeti'nin avantajı ile yapılmasına karşın sandıktan DP'nin oyu daha yüksek çıkmıştır. DP TBMM'de milletvekilleri sandalye sayısının çoğunu ezici bir şekilde kazanmış (DP 408, CHP 69, MP 1 ve bağımsızlar 9 milletvekili) ve CHP iktidardan seçimle uzaklaşması "*Beyaz İhtilal*" olarak nitelendirilmiştir. CHP adayı Süreyya Anamur tarafından bu durum "*...Demokratlar, siyaseti ilk defa halka kadar indirmeyi ve halka mal etmeyi bilmişlerdir...Böylece köylüler, işçiler, esnaf, ticaret veya sanayi mensupları, basın insanları, şehir, kasaba ve köy toplumlarının bütün tabakaları birden sahneye çıktılar...*" şeklinde ifade edilmiştir (Koçak, 1986b: 153-171; Aydemir, 1969:480-484; Ulus, 1950).

D.CHP Hükümeti'nin Demokratikleşme Çabaları

II.Dünya Savaşı sonrasında barışı sağlamak amacıyla Yalta Konferansı'nda BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylama sonucunda beş ülkeye (ABD, Çin, SSCB, İngiltere, Fransa) sürekli “*temsil*” ve “*veto*” hakkı verilmiştir. Zirve sonunda Avrupa'da demokratik rejimlerin kurulacağı ortak bir demeçle açıklanmıştır. Buna göre BM ilk toplantısını San Francisco'da 25.04.1945 tarihinde yapacaktır. İsmet Paşa “*San Francisco Konferansı*”na delege göndermesiyle Türkiye'de demokratikleşmeye geçileceğini kabul etmiştir. İnönü 19.05.1945 Gençlik Bayramı konuşmasında “*Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir*” beyanıyla ilk defa demokratik bir yönetimden söz etmiştir (Burçak,1979: 47; Koçak, 1997: 134; Armaoğlu, 1984: 47-48, 399-402; İnönü,1998: 159-194).

Bu nedenlerle CHP Hükümeti'nin çıkartmış olduğu 5.06.1946 tarihli yeni Seçim Kanunu ile seçimle ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre ülkede iki dereceli seçim sistemi tek dereceli seçim sistemine çevrilmiş, seçmenlerin adaylarını aracısız seçebilmeleri, adayların istedikleri partiden veya bağımsız aday olabilmeleri sağlanmıştır. Yeni Seçim Kanunu'nun bu gibi demokratik değişikliklerin yanında, “*açık-oy, gizli tasnif*” gibi anti-demokratik oylama sistemini de getirmiştir. CHP “*Cemiyetler Kanunu*” ve “*Matbuat Kanunu*”nda da değişikliğe gitmek için 29 Nisan 1946'da çalışmalarına başlamıştır. 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen Cemiyetler Kanunu'nda cemiyetlerin kurulmaları veya kendilerini fesih etmeleri herhangi bir izne tabii tutulmamış ve cemiyetlerin kapatılması bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Bu son derece önemli bir değişikliktir, zira yasa çıktıktan 1950 yılına kadarki süreçte kurulan dernek sayısı 7219' a ulaşmıştır. Bu sayı hafife alınmayacak kadar önemli olmuştur. Yeni Cemiyetler Kanunu ile ülkede sendika kurma hakkı da tanınmış ve hızlı bir sendikalaşma olmuştur. Ülkede sendikal faaliyetler önce kamu iktisadi kurumlarda CHP'nin teşviki ile kurulma ve kısa zamanda ülkenin birçok kesiminde, farklı iş kollarını kapsayan sendikalaşma hareketleri ile başlamıştır. Bu sendikalaşma, dernek ve parti kurmadaki kolaylığın sebepleri arasında CHP'nin kendi oy bölgelerini oluşturmak yanında ABD, İngiltere ve batılı ülkelere Türkiye'nin hızla demokratikleşen bir ülke trendine girdiğini gösterme çabaları yatmıştır (Lewis,1988:307; Koçak,1986b: 142; Aydemir, 1969: 360-364,446; Düstur8:1575-1577; Düstur2:754-760; Düstur1:1322; Düstur1: 1250-1255; Düstur5:1704-1720; Düstur6:1146-1177; TBMM Zabıt Ceridesi,1946:269; TBMM Zabıt Ceridesi,1946:313).

Demokratikleşme hareketleri içinde “*Üniversiteler Kanunu Tasarısı*” da yer alır. Buna göre üniversiteler, her türlü görevlerinde “*özerk*” olacak ve öğretim elemanlarını, belli kurallara ve haklarla yetiştirip çalışmalarını sağlayarak görevlendirecektir. 10 Haziran 1946 tarihinde Mecliste görüşülmeye başlanan Üniversiteler Yasası Mecliste kabul edilerek yürürlüğe girer (Düster7:1229-1240). Demokratik bir ülke yönetimine geçilmesi için mutlaka bilimsel çalışmaların yapıldığı üniversitelerin de özerkliğe kavuşması bir zorunluluk teşkil eder. Zira totaliter ve anti-demokratik ülkelerin yalnızca üniversiteleri özerk yapmayarak hükümeti tekelinde tutma karakterleridir. Bu çizgiden hızla uzaklaşmak gerektiğine göre en kısa zamanda üniversitelere özerklik verilmelidir ve nitekim de öyle olur; “*Üniversiteler; fakültelerden, enstitü okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde o üniversiteyi oluşturan fakülteler de bu kanun hükümlerine göre ayrı ayrı bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğe sahiptirler.*”

Demokrasilerle bağdaşmayan sıkıyönetim uygulaması da 22 Aralık 1947 tarihinde uygulamadan kaldırılmış, Sıkıyönetim Mahkemelerinde bulunan davalar ve dosyalar bağımsız mahkemeler devredilmiştir. DP'nin seçim propagandaları ve parti çalışmalarını kısıtlayıcı kararın İstanbul'da da kalkmış olması demokratik hareket içinde çok önemli bir yer tutmuştur (Talas, 1992: 31,60-62; TBMM Zabıt Ceridesi,1947:240).

CHP, DP'nin kurulması ve işçilerin DP'ye ilgi göstermeleri karşısında hemen harekete geçerek işçileri kendi partisine çekmek istemiştir. Esasen CHP 16 Aralık 1946'da birçok işçi sendikasını kapatmış ve yöneticilerini tutuklatmışken DP faktörü ile 1947 tarihinden itibaren kendi partisine yakın işçi sendikalarını kurdurtmaya girişmiştir. Bu amaçla parti örgütü içinde ve Genel Sekreterliğe bağlı “*İşçi Bürosu*” kurulmuştur. Hatta CHP işçi sendikalarına maddi yardım dahi yapmıştır. Bu dönemde CHP sendikalaşmada TSEKP'nin (Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi) örgütlenme şemasından faydalanarak işçilere yönelik “*Sendika*” ve “*Hürbirlik*” gazetelerinin çıkarılmasını sağlamıştır. Böylece sendikalar siyasete bulaşmış ve bundan sonra da onların gölgesinden ayrılamamıştır (Güzel, 1998: 158-167; Toksöz,1983:372-379; Yüçetürk,1972:154).

1946 tarihinden beri yapılmakta olan başka bir anti-demokratik uygulama da “*Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu*”nun 18. maddesinde bulunmaktaydı. 18.maddenin kaldırılması 20 Şubat 1948 günlü ve 5188

sayılı Yasa ile mümkün olmuştur. Bu madde hakkında görüşlerini 21 Mart 1947 günü Adana Menderes “...*Vatandaş, Polis tarafından hiç sebep göstermeye hacet kalmaksızın günlerce nezaret altına alınabilirse...böyle bir memlekette vatandaş hak ve hürriyetleri asla sağlama bağlanmış sayılmadı...*” olarak belirtmiştir (Tökin, 1965: 638-640).

İsmet İnönü'nün Ekim 1946 tarihinde Antakya'da seçim propaganda konuşmasında “...*Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiç birini itibar almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir. Şunu ilave edeyim ki, yakın arkadaşlarım tarafından kurulan Demokratik Parti, memlekette bugün taazzuu etmiş ve tutunmuştur...*” şeklinde yapmış olduğu konuşma ile artık çok partili döneme geçilmesinin kaçınılmaz olduğu ve bunu İnönü'nün kendisinin gerçekleştirdiği, bu nedenle de oyların kendilerine gelmesi gerektiğini düşünmektedir (Aydemir,1969:474).

10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimlerini Demokrat Parti CHP'nin erken genel seçim kararı nedeni ile boykot etmiş ve seçimlere katılmamıştır. Bu nedenle bu seçimler tek parti ile yapıldığı için demokratiklik niteliği kazanamamıştır. İnönü seçimlerden önce DP'nin boykotu karşısında yapmış olduğu konuşmada “...*Son zamanlarda bazı devletlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötölemek teşebbüsünü Türkiye denen devlette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim...*” şeklinde bir eleştiri getirmiştir (Toker, 1990b: 105; İnönü,1987:184-200).

1947 yılında muhalefetin Peker hükümetine eleştirilerinin artması sonucu Peker, birtakım önlemler alma yoluna gitmiş, muhalefet ile hükümet bir çıkmaza sürüklenmiştir. Esasen bu çatışmanın nedeni DP'nin İstanbul'da yapılan ara seçimlere katılmaması olmuştur. Ara seçime katılımın az olması ve seçimin demokratik olmaması CHP Hükümeti'ne dış basından eleştiri getirmiştir. Aradaki çatışmayı durdurmak amacıyla Celal Bayar ile İnönü'nün baş başa görüşmeleri sonunda görüşme konularını İnönü 11 Temmuz 1947 tarihinde radyodan okumuş ve bu tarihe “*12 Temmuz Beyannamesi*” olarak geçmiştir. Bu beyannamede İnönü DP'yi savunarak Peker'e karşı çıkmış, kendisini partiler üstü konumda tutarak “...*Devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görüyorum...ihtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları*

ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek şarttır...Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır.” demiştir. İnönü’nün bu hareketi Cumhurbaşkanı olarak ilk defa demokratik çizgide gerçekleşmiştir (Uran,1959: 470; Koçak, 1986b:141-153; Aydemir,1969: 459; Turan,2000: 295).

31 Temmuz 1922 tarihinde kurulan “İstiklal Mahkemeleri” 4 Kasım 1948’de 5384 Sayılı Kanunla CHP tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Yine aynı yıl 2 Temmuz’da yeni bir Seçim Kanunu müzakereleri başlatılmış, 30 Haziran 1949 tarihinde kanun tasarısını oluşturan komisyon “Ali Tamirat”ı kabul etmiştir. Bu yeni Seçim Kanunu Tasarısı tamamlanarak 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 Sayılı Kanunla Meclisten geçirilerek yürürlüğe konmuştur. Buna göre seçim tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık tasnif ilkelerini, çoğunluk sistemini, adli teminatı ve sandık başlarında siyasal parti gözlemcilerinin bulundurulması iznini getirmiştir. 1 Şubat 1949 tarihinde M.E.Bakanlığı’nın 70/5426 Sayılı kararı ile İlkokullarda ihtiyari olarak din dersi okutulması kararlaştırılmıştır. CHP Hükümeti tarafından 4 Haziran 1949 tarihinde Ankara’da 5239 ve 5424 sayılı kanunlarla İlahiyat Fakültesi kurulma kararı alınmıştır. Bunların yanında toplumsal kamu oyu oluşturma yolları aranırken 1948 yılında sinemanın vergileri düşürülerek büyük bir kitlesel araç haline gelmesine yardımcı olunmuştur. Bu İsmet İnönü’nün 4 Haziran 1949 tarihli TBMM konuşmasından da açıkça görülmüştür; “İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkatmak için İmam-Hatip Okulları açan hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanıyım!” (Turan, 2000, 302; TBMM Zabıt Ceridesi,1949:9-24,710)

CHP tarafından 1 Mart 1950 tarihinde 5566 Sayılı Kanunla 30.11.1925 tarihli “Tekke ve Türbelerin Kapatılmasına Ait Kanun” yürürlükten kaldırılmıştır. Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanun çıkarılmış ve 11 Haziran 1945 tarihinde yürürlüğe konan “Toprak Reformu Kanunu”nda tekrar değişikliğe gidilerek eski haline getirilmiştir. CHP Hükümeti 10 Mayıs 1949 tarihinde Türk Ocaklarının yeniden açılmasını sağlamıştır. CHP’nin ekonomi siyaseti devletçilik çizgisinden liberal çizgiye getirilmiştir. Hatta CHP 1950 genel seçimleri bildirgesinde altı okun Anayasa’dan çıkarılmasını dahi belirtmiştir.

CHP bu yeni kararları ile DP'den hemen hemen hiç bir fark teşkil etmemiştir (Ahmad, Turgay, 1976: 39-65; Aydemir,1969: 480; Uran,1959: 513-515; TBMM Zabıt Ceridesi,1950:3-50).

10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi yayınlanmış ve 1949'da Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) ve Avrupa Konseyi kurulmuştur. Türkiye 8 Ağustos 1949'da Konsey'e kabul olunduysa da NATO'ya girmesi Kuzey ülkelerinin itirazı nedeniyle Kore Savaşı sonunda 17 Ekim 1951'de gerçekleşebilmiştir (Koçak, 1986b: 173; Armaoğlu, 1984: 441-447, 517; Ülman, 1961: 93-94; Soysal, 1965: 366-370; Eroğlu, 1957: 21-47; Shaw, Shaw,2000: 473; Lewis,1988: 312; Uran,1959: 500; Avcıoğlu, 1990: 551-557; Turan,2000: 268-271).

E.CHP Hükümeti'nin Liberal Ekonomiye Geçiş Çabaları

II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkede de yokluk ve zor günler başlamıştır. Hükümet bir taraftan savaş hazırlığı yapar, bir taraftan yokluklarla mücadele ederken, diğer taraftan da ülkede reform hareketlerine devam etmeye çalışmıştır. Bu atmosfer içerisinde CHP Hükümeti Meclise Köy Enstitüsü Kanun Tasarısı'nı getirmiştir. Bu tasarı nedeniyle CHP içerisinde bir muhalefet oluşmuş ve bazı milletvekilleri tasarının oylanmasına katılmamıştır. Neticede Meclisten 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüsü Kanunu çıkmıştır. Bu kanuna milletvekillerinin tepki nedenleri arasında; köy okullarının köylülerce yapılacak olması, köylüye angaryanın yanında ek mali yük de getirmesi ve II. Dünya Savaşı içerisinde köylülerin zor durumda olduğunun düşünülmesi yer almıştır (Uran,1959: 551; Koçak, 1997: 124,128-129; Timur, 2001: 187-207; Avcıoğlu, 1990: 498-502; Baydur, 1999: 115-127; İnönü, 1998: 76-88).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılmak istenen ve bir türlü gerçekleştirilemeyen "*Toprak Reformu*" tekrar gündeme gelerek 14.05.1945 günü TBMM'de "*Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı*" görüşülmeye başlanmıştır. Bu tasarının 17. maddesine göre ülkede üst toprak mülkiyet sınırı beş bin dönüm olarak yer almış, fakat toprağın yetersiz ve kıt olduğu bazı yerlerde bu sınır elli dönüme kadar düşmüştür. Tasarının 21. maddesinde de "kamulaştırma gerçek bedelden değil, arazi vergi matrahına göre yapılacaktır" denmiştir. CHP'nin bu toprak reform tasarısı Mecliste görüşülürken, CHP içinde büyük toprak sahibi milletvekilleri yasa tasarısına karşı çıkarak büyük tartışmalara sebep olmuşlardır. Örneğin Adnan Menderes 17. maddeye, Refik Koraltan ise 21. maddeye karşı çıkmıştır. CHP içindeki karşı çıkmalara rağmen bu yasa 4753 sayı ve 11.06.1945 günündeki oylamada 345 oy ile kanunlaşmıştır. TBMM'de 1945 yılı Bütçe

Yasa Tasarısı görüşülmeye başlayınca CHP'deki muhalif milletvekilleri program üzerine sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Özellikle Bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine eleştiriler yoğunlaşmıştır. Bütçe görüşmelerinden sonra yapılan oylamada 368 kabul oyuna karşı 5 red oyu ile Bütçe Yasası TBMM'den çıkmıştır. Red oylar Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak'tan gelmiştir. Akabinde yapılan güven oylamasında red oy sayısı Hikmet Bayur ve Recep Peker' inde katılımıyla yediye çıkmıştır (Ahmad, Turgay,1976: 13-27; Çelik, 1969: 120-123; Armaoğlu, 1984: 410-433; Koçak, 1986b:136; Shaw,2000:470-472; Lewis,1988: 467-468; Avcıoğlu,1990: 495-496; TBMM Zabıt Ceridesi,1945a:15-72; TBMM Tutanak Dergisi,1945:45-106).

31 Mayıs tarihinde Ticaret Bakanı Celal Sait Siren'in yerine Raif Karadeniz, Genel Sekreter Memduh Şevket Esendal'ın yerine de Nafi Atıf Kansu getirilerek parti içerisindeki muhalefete karşı daha liberal bir çizgiye gelmek istenmiştir. 1945 ocağında Mecliste yapılan Şirketi Hayriye'nin devletçe satın alınması oylamasında 248 kabul oyuna karşın 171 üyenin katılmaması ve 7 red oyunun çıkması artık devletçiliğe karşı liberal ekonominin istendiği, CHP'nin devletçilik politikasının daha mutedil yapıya çekilmesi ve parti içerisinde muhalefetin sertleştiğinin göstergesi olmuştur. İnönü bu konuda 19 Mayıs 1945 tarihinde "...memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir..." demiştir. Hatta Faik Ahmet Barutçu'nun anılarında İnönü'nün Çankaya'da bir davette açıkça demokrasiden bahsederek Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Fırka partilerinin kapatılmasında kendisinin de hatalı olduğundan bahsetmiş, çok yakında bir muhalefet partisinin kurulacağını söylemiştir (Vatan , 1957; Koçak, 1986b: 135; Shaw, Shaw, 2000: 473-478; TBMM Zabıt Ceridesi,1945b:43-60).

CHP'nin 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'nin yedinci dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşmasında İnönü "*Toprak Mahsulleri Vergisi*"nin kaldırılmasından duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Ayrıca İhracat Vergisi kaldırılması ile Orman Kanunu'nda yapılan değişiklikler üzerinde durulmuştur. Bütün bunlar CHP'nin karşısında artık kuvvetli bir partinin kurulmuş olmasından kaynaklanmıştır (Ahmad, Turgay, 1976: 12-28; Bozkurt, 1968: 70; Avcıoğlu,1990: 522-533; Turan,2000: 299-300; Teziç, 1976: 259; Düstur2:432-440; Düstur5:9-11; Düstur2:433-440; TBMM Zabıt Ceridesi,1943:33-45).

1946 seçimleri sonunda Hükümet, Recep Peker tarafından kurulmuş ve hükümetin ekonomik programı içinde özel teşebbüsün ve özel sermayenin emniyetle çalışmalarını sürdüreceği, hiç bir ayrıcalık tanınmayacağı, devlet

teşebbüsleri ile hususi teşebbüslerin işbirliği yapacağı, özel teşebbüslerin yapabileceği alanlara devlet teşebbüsü mümkün olduğu ölçüde girmeyeceği gibi kararları yer almıştır. Bu bize tam olarak liberal ekonominin devamının mümkün olamayacağı, daha çok devlet teşekkülleri ile özel teşebbüsün kontrol altında tutulabileceğini göstermiştir (Shaw,2000: 473; Koçak,1986b: 141-153; İnönü,1987:298-310).

1947 Şubat ve Mart aylarında Türkiye Recep Peker Hükümeti zamanında liberal kapitalist düşünce sistemi içine kayarak “Uluslararası Para Fonu (IMF)” ve “Dünya Bankası (IBRD)” na giriş yapmıştır. 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman’ın SSCB’nin önüne set çekebilmek amacıyla bu ülkenin yayılabileceği ülkelere kendi adını taşıyan bir doktrin “Truman Doktrini” yayınlamıştır. Türkiye ABD ile bu doktrin gereğince 12 Temmuz 1947’de yardım antlaşması imzalamıştır (Koçak, 1986b: 173; Armaoğlu,1984: 441-447, 517; Ülman, 1961:93-94; Soysal, 1965: 366-370; Eroğlu, 1957: 21-47; Shaw, 2000: 473; Lewis,1988: 312; Uran,1959: 500; Avcıoğlu,1990: 551-557; Turan,2000: 268-271).

CHP ekonomi alanında 1946 yılında 5 Yıllık Sanayi Planı ve 1947’de Türkiye Kalkınma Planı’nı uygulamaya almış ve 1948’de Türkiye İktisat Kongresi’ni düzenlemiştir. Fakat bu uygulamalar esnasında Peker Hükümeti zamanında ilk devülasyon yapılmış ve TL’ sı Dolar karşısında değer kaybetmiştir; örneğin 1946’da 1 Dolar 1.28 TL iken birdenbire 2.80’e çıkmıştır. Truman Doktrini ve Marschal yardımları çerçevesinde ABD’den borç para alınmaya başlanmış ve böylece devletçi modelde artık gevşeme 1947’de başlamış ve 1950’de artık iyice ilerlemiştir. Bu konuda görüşlerini Sedat Ağralı “...dönemle ilgili şunu belirtmeden geçmemeliyiz; savaş sona erip normal çalışma koşullarına geçildiğinde yeni yönetmelikler yürürlüğe konulacaktı. Fakat çoğu işveren çalışma saatlerini uzatan, ücretsiz fazla mesai öngören ve icabında gece vardiyasını sekiz saatin üzerine çıkarıveren savaş dönemi yönetmeliklerini iyice benimsemiş olduğundan, şimdi savaş sonrasında yeni yönetmeliklerini uygulamaya yanaşmıyordu, savaşın sağladığı avantajları kolay kolay bırakacağına benzemiyordu.” şeklinde belirtmiştir (Güzel, 1998:209).

Türkiye ABD’nin himayesinin diyetini çok erken ödemeye başlamıştır. Türkiye’de şehirlerde sermaye birikimi oluşmaya başlaması ile artık devletçi yapının sona ermesi için bu grup var gücüyle çalışmaya ve kendi sermayelerini büyütme çalışmıştır. Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla, tarım ve sanayide 1939’daki düzeyine ilk olarak 1948’de ve sonra 1950’de ulaşabilmiştir. Yine ülkenin 1946 yılında ihracatı % 30, ithalatı % 20 artmasına rağmen 100 milyon dolar ticaret fazlasına sahip iken 1947’de ülkenin ithalatı % 100’ü aşmış ve ihracatı ise sabit kalınca artık kronik dış açığa dayalı ekonomik yapı başlar ve bu açık 1946-50 arasında 500 milyon

doları bulunca ancak ABD'den alınan dış borç ile kapatılabilir hale gelmiştir. Böylece bu tarihten sonra hem ithalat ihracat dengesi bir daha kurulamamış, hem de dış borç batağından ülke bir daha kurtulamamıştır (Aydemir, 1969: 397).

Sonuç

CHP'nin Cemiyet Kanunu'nda yaptığı değişiklik sonunda birçok siyasi parti kurulmuştur. Birden bire o kadar çok partinin kurulmuş olmasının nedeni, daha önce illegal olarak örgütlenenlerin yasal hale gelmesi olmuştur. Ama bu partilerin hiçbiri ciddi olarak DP dışında CHP'ye rakip olabilecek güçte olamamıştır, zira toprak sahipleri, nüfuzlu kişiler ve aydın kesim DP içinde yer almıştır. İlk çok partili 1946 genel seçimleri sonunda Mecliste birden çok siyasi parti ile bağımsız milletvekili yer almıştır.

1946 seçimleri sonrasında CHP ilk defa TBMM'de kendisine ciddi muhalif olabilecek bir partiyle karşılaşmıştır. DP'nin demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında birçok kişi partiye kayıt olmakta ve partiyi desteklemiştir. Bunun için CHP Hükümeti 1946-1950 arasında sosyal alanda anti-demokratik yasaları kaldırma yoluna gitmiş, işçilere sendikalaşma hakkı tanımış ve hatta kendisi yardımcı olmuştur. CHP Hükümeti bu dönemde cemiyet ve dernek kurulmasına müsaade etmiş, basın yayın kanununda değişikliğe giderek sansürü kaldırılmış, sıkıyönetim uygulamasına son vermiş, sıkıyönetim mahkemelerindeki dosyaları bağımsız mahkemelere aktarmıştır. Bunlara ilaveten CHP Hükümeti Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda değişikliğe giderek halkın sebepsiz yere karakola götürülmesine son vermiş, siyasal partilere propaganda izni vermiş, İstiklal Mahkemelerini kaldırmıştır. Ama bunların yanında özellikle 1947'dan sonra sol söylemli gazete, dergi ve sendikalar kapatılmıştır. Bunun sonucunda da bu dönemde kurulan siyasi partilerin bir çoğu varlıklarını uzun süre sürdürememiştir.

CHP Hükümeti ekonomi alanında ise Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, İhracat Vergisi'ni kaldırmış, "Toprak Reformu Yasası"nda değişikliğe gitmiştir. Ayrıca bu dönemde özel teşebbüse önem verilmeye başlanmış, köylü ve işçiler siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. Eğitim alanında ise bu dönemde İmam-Hatip Liseleri açılmış, İlkokullarda "*Din Kültürü Ders*"i okutulmaya başlanmış, "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu" değiştirilmiş, Üniversite Kanunu çıkararak üniversitelerin özerkleşmesi sağlanmıştır.

CHP Hükümeti siyasi alanda "*Milli Şef*" ibaresini, parti-devlet anlayışını, Cumhurbaşkanının parti başkanı olmasını, valilerin illerde parti başkanı olmasını ve partide "*Değişmez Genel Başkanlık*" sıfatlarını kaldırılarak süre ve seçime bağlamıştır. CHP seçimlerde aday belirlerken

merkeziyetçilikten taşraya doğru kaymış, yeni seçim kanunu ile gizli oy, açık tasnif usulü getirerek sandıklarda parti gözlemcilerinin yer almasını ve seçimlerin yargı denetiminde yapılmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak ülkede çok partili döneme geçilmesi ile beraber CHP kendini yeniden gözden geçirerek parti tüzüğünde ve CHP'nin yönetim anlayışında değişikliklere gitmiştir. Bu durum ülkede demokrasinin yerleşmesi ve muhalefet partilerinin hükümetleri daha doğru kararlara yönlendirmesi bakımından büyük bir deneyim olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet,(1972), Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru, Baha Matbaası, İst.
- , (1967), Arakadaşım Menderes, Baha Matbaası, İst.
- Ahmad, Feroz, Turgay, Bedia,(1976), Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolijisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İst.
- Ahmed, Feroz,(1994), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hill Yayınları, İst.
- Akandere, Osman,(1988), Milli Şef Dönemi; Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, 1938-1945, İz Yayınları, İstanbul.
- Anday, Melih Cevdet,(1962), Beş Parti-Tek Parti, Cumhuriyet, 13 Ekim.
- Armaoğlu, Fahir,(1984), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara.
- Avcıoğlu, Doğan,(1990), Türkiye'nin Düzeni, Tekin Yayınevi, İst.
- Aydemir, Şevket Süreyya,(1968), II.Adam, Cilt II, Remzi Matbaası,İst.
- , (1969), Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İst.
- Aydın Tarihi, (1939), Mart, No:64.
- Aydın Tarihi, (1939b), Mart, No:65.
- Bayar, Celal, Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İst.
- Baydur, Mithat, (1999), Siyasi Tarihimizden Kesitler, İrfan Yayınevi, İst.
- Bekata, Hıfzı Oğuz, (1960), Birinci Cumhuriyet Biterken, Yeni Matbaa, Ankara.
- Binark, İsmet, (2004), Türk Parlamento Tarihi, TBMM, VI. Dönem, C.I, TBMM Vakfı Yay.I.
- Bozkurt, Celal,(1968), Siyaset Tarihimizde CHP, Ankara 1968.
- Burçak, Rıfki Salim, (1979), Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, Olguç Yay., Ank.
- CHP V.Büyük Kurultay Zabıtları, (1939), Ulus Basımevi, Ankara.
- CHP Program ve Nizamnamesi, (1943), Ulus Basımevi, Ankara.
- CHP Müstakil Grup Rapor ve Ekleri,(1946), TBMM Basımı, Ankara.

- CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi,(1937),C.10, Ulus Basımevi, Ank.
- CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, (1948), Ulus Basımevi, Ankara.
- Cumhuriyet, (1939), 26 Mart.
- Çelik, Edip,(1969), Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, 100 Soruda, Gerçek Yayınevi, İst.
- Düstur1, 3.Tertip, XXVII.
-2, 3.Tertip, XXI.
-3 3.Tertip, XXVI
-4, 3.Tertip, XXXI.
-5, 3.Tertip, XXIV.
-6, 3.Tertip, XVII.
-7, 3.Tertip, XIV.
-8, 3.Tertip, XIX.
- Eroğlu, Hamza, (1957), “Kuzey Atlantik Paktı” (*İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*), C.XXI, S.1-4,İst.
- Giritlioğlu, Fahir,(1965),Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii,C.I, Ayıldız Matbaası, Ankara.
- Goloğlu, Mahmut,(1982), Demokrasiye Geçiş 1946-1950, Kaynak Yayınları,İst.
- Güzel, Mehmet Şehmus, (1998),”İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek”,D.Quataert ve E.J.Zürcher, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, İletişim Yayınları, İst.
- İnönü, İsmet, (1987),Hatıralar, C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İnönü, İsmet, (2000),Defterler (1919-1973), C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnönü, Erdal,(1998), Anılar ve Düşünceler, Yorum Kitapları, İst.
- Karpat, Kemal, (1996), Türk Demokrasi Tarihi, 2.Baskı, Afa Yayınları,İstanbul.
- Koçak, Cemil, (1997),“Siyasal Tarih 1923-1950”,Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi,İst.
- ,(1986a), Türkiye'de Milli Şef Dönemi, C.I,İletişim Yayınları, İst.
- , (1986b), Türkiye'de Milli Şef Dönemi, C.II,İletişim Yayınları, İst.
- Lewis, Bernard, (1988),Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Basımevi, Ankara.
- Ortaylı, İlber,(1983), “1946 Demokrasisi”, Yazı Dizisi, *Milliyet*,15 Mayıs.
- Sencer, Muzaffer,(1971), Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri, Geçiş Yay., İst.
- Shaw, Stanford J., Shaw,Ezel K.(2000), Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I.Cilt, e Yay., İst.
- Soysal, İsmail, (1965),Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile ilgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Talas, Cahit, (1992), Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, İst.

- TBMM, (1943) Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima Fevkalade,,C.3.
....., Zabıt Cerideleri, 7.Dönem, Cilt 20.
....., Zabıt Cerideleri, 6.Dönem, Cilt 1.
....., Zabıt Cerideleri, 6.Dönem, Cilt 6.
....., (1945a) Tutanak Defteri, Devre 7, Toplantı 2, C.15.
....., (1945b) Tutanak Defteri, Devre 7, Toplantı 2, C.15.
....., (1945) Tutanak Defteri, Devre 7, Toplantı 2, C.18.
....., (1946) Tutanak Defteri, Devre 7, Toplantı 3, C.24.
....., (1946) Tutanak Defteri, Devre 8, Toplantı Olağanüstü, C.1.
....., (1946) Tutanak Defteri, Devre 8, Toplantı Olağanüstü, C.1.
....., (1947) Tutanak Defteri, Devre 8, Toplantı 1, C.5.
....., (1949) Tutanak Defteri, Devre 8, Toplantı 4, C.24.
....., (1950) Tutanak Defteri, Devre 9, Toplantı 2, C.2.
Teziç, Erdoğan,(1976), 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yayınevi, İst.
Timur, Taner,(1991), Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İst.
-----,(2001), Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Yayınları, İst
Toker, Metin,(1990a), Tek Partiden Çok Partiye, Bilgi Yayınevi, İst.
-----,(1990b), Demokrasiden Darbeye 1954-1960, Bilgi Yayınevi, İst.
-----,(1966), İsmet Paşayla 10 Yıl, 1954-1957, C.I, Akis Yayınları, Ankara.
Toksöz, Fikret,(1983),”Dernekler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,
C.II, İletişimYay., İstanbul.
Tökin, Firizun Husrev ,(1965), Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal
Düşüncelerin Gelişmesi, Elif yayınları, İstanbul.
Tunaya, Tarık Zafer,(1952), Türkiye’de Kurulan Siyasal Partiler, Doğan Kardeş
Yay., İstanbul.
Turan, Şerafettin,(2000), İsmet İnönü, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
Ulus, (1950), 17 Mayıs.
Uran, Hilmi,(1959), Hatıralarım, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
Ülman, A.Haluk,(1961), Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947,
SBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayını, No:14, Ankara.
Uyar, Hakkı,(1999),Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, 2.Baskı,Boyut
Yayıncılık, İstanbul.
Vatan,(1957), Fuat Köprülü, “Demokrat Partinin Kuruluşu”, 6 Aralık.
Yeşil, Ahmet,(1988), Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür Ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Yüçetürk, Ahmet N.,(1972), Türkiye’de Dernek Gelişimleri, AÜSBF Yayını,
Ankara.